

**EL SOFRIMENT VICARI A *SOUS LE SOLEIL DE SATAN*
(1926), *LA JOIE* (1928), *JOURNAL D'UN CURÉ DE*
CAMPAGNE (1936) I *DIALOGUE DES CARMÉLITES* (1948),
DE GEORGES BERNANOS.**

Salvador Bruna

1. Novel·lista espiritual i polemista intransigent.

Dins el camp de la novel·la catòlica francesa, sorgida durant el segon terç del segle XIX i la primera meitat del XX i caracteritzada per expressar literàriament la realitat invisible de l'home en el marc d'un hostil món modern, caldria distingir entre els autors “moderats” i els autors “excessius”. Els primers, com Paul Bourget i François Mauriac, a banda de la seva qualitat artística, van aconseguir un notable reconeixement acadèmic, perquè llurs obres reflectien l'angoixa de l'home en el conflicte entre la naturalesa i la gràcia, entre la contingència i la llibertat. Adaptaven, així, la moral cristiana dins el marc de la tradició de la novel·la francesa, al capdavant de la qual hi havia Balzac, autor preferit d'un públic educat en una cultura catòlica.

Per contra, els autors “excessius”, com Léon Bloy i Georges Bernanos, van considerar la novel·la com un mitjà indispensable per comunicar sense concessions un cristianisme tràgic. No tracten temes psicològics o morals, sinó metafísics: la lluita decisiva de l'home entre el bé i el mal com a entitats pròpies, la desesperació davant la possible pèrdua de la fe o la terrible

confusió entre optimisme material i esperança espiritual en una societat que idolatra el progrés.¹ Més interessats en expressar sensacions que en descriure sentiments o pensaments, no dubten a recórrer a les formes més virulentes del llenguatge per fustigar la tebiesa, la manca de valentia o la hipocresia dels burgesos i els clergues cofois, els quals, segons ells, traïen els valors cristians que asseguraven defensar. Així, tot i escriure per a tothom i no només per als fidels ja convençuts, recullen tant l'enemistat dels catòlics benestants com el menyspreu o la indiferència de la majoria de crítics i lectors, independentment de la seva qualitat literària. En aquest sentit, l'actitud de Gide envers Bernanos, reportada per Malraux, no pot ser més significativa:

Si l'on dit de Georges Bernanos qu'il fut le plus grand romancier de son temps, nul n'est surpris ; mais nul n'est convaincu, car le mythe français du roman – Balzac et Tolstoi, plus quelques mariages et divorces avec des Anglais, avec Dostoïevski – demeure puissant. Dans la charmille de Pontigny, Gide, à qui je disais mon admiration pour *Sous le soleil de Satan* qui venait de paraître, et qu'il avait feuilleté, me répondit :

« Tout cela, cher, c'est la lignée de Léon Bloy et de Barbey d'Aurevilly.

– En diablement mieux !

– Mais c'est la même chose. Et cette chose m'est contraire ».²

En realitat, l'obra literària de Bernanos té dos vessants clarament diferenciats per la temàtica, però vinculats per l'espiritu catòlic i intransigent de l'autor. D'una banda, una original ficció, que va des de *Sous le soleil du Satan* (1926) fins a *Dialogue des Carmélites* (1948, pòstum), caracteritzada per la

¹ Tot sovint Bernanos carrega contra l'optimisme: « L'optimisme m'est toujours apparu comme l'alibi sournois des égoïstes, soucieux de dissimuler leur chronique satisfaction d'eux-mêmes. Ils sont optimistes pour se dispenser d'avoir pitié des hommes, de leur malheur ». Georges BERNANOS. *Les Grands Cimetières sous la lune*, París, Plon, 1995, p. 31.

² André MALRAUX. « Préface inédite », *Journal d'un curé de campagne*, París, Plon, 1974, p. 15.

mestria amb què converteix en esdeveniments naturals la realitat sobrenatural; de l'altra, uns assaigs peculiars en què exposa, entre altres qüestions, un pensament polític inconformista i reaccionari, atès que Bernanos mai no va acceptar el *Ralliement*, és a dir, l'aproximació entre l'Església catòlica i la República francesa, impulsada des del Vaticà.³ Amb un profund sentiment de lleialtat cap al passat, fou un realista contrari a la democràcia (« La démocratie est une invention d'intellectuels »),⁴ perquè creia que només la monarquia francesa de l'Antic Règim, a través de les classes socials, les comunitats i les ciutats, podia garantir la llibertat individual, sense « déformer si gravement l'honnête visage de mon pays »⁵.

Dissortadament per a la ficció catòlica, Bernanos, durant els últims 10 anys de la seva vida (1938-1948), no va escriure cap novel·la sencera i es va lliurar totalment, des de *Scandale de la vérité* (1939) fins a *Les Enfants humiliés* (1949, pòstum), a la polèmica tasca d'orientar els seus contemporanis, perquè volia que el poble, davant de la doble impostura de Vichy i la Resistència, retrobés la sinceritat i la bona fe perdudes.⁶ Tanmateix, atès que aquesta demanda de regeneració espiritual de la societat francesa, basada en valors com l'honor humà i cristià, comporta, en la pràctica, segons ell, un retorn anacrònic al sistema polític de l'Edat Mitjana, bona part dels crítics ha lamentat que Bernanos no reprengués la creació literària.⁷ De fet, Albert Béguin (1901-1957), que el va conèixer els tres últims anys de la seva vida i

³ Iniciat pel cardenal l'any 1890 pel cardenal Lavigerie, amb gran escàndol dels catòlics de dreta, el *Ralliement* fou confirmat, el febrer de 1892, per l'encíclica *Au milieu des sollicitudes* de Lleó XIII. Vegeu Josep MASSOT i MUNTANER. "Notes", dins Georges BERNANOS. *Els grans cementiris sota la lluna*, Barcelona, Curial, 1981, 108n, p. 99 i 12n, p. 164. La traducció és d'Antoni-Lluc FERRER.

⁴ Georges BERNANOS. *Les Grands Cimetières sous la lune*, op. cit., p. 51.

⁵ Georges BERNANOS. *Les Grands Cimetières sous la lune*, op. cit., p. 53.

⁶ Georges BERNANOS. « Notice autobiographique de Jean-Loup BERNANOS », dins *Journal d'un curé de campagne*, op. cit., p. 11.

⁷ La ficció de Bernanos en aquest període es redueix a l'últim capítol de *Monsieur Ouine* (1943), escrit a Brasil el maig de 1940, i *Dialogues des Carmélites* (1949, pòstum), guió que va acabar just a Tunis, el 8 de juny de 1948, el dia en què, malalt de càncer de fetge, no va poder escriure més. Tal vegada la part més vàlida de la seva obra polèmica d'aquest període són les reflexions sobre temes que Péguy havia tractat anteriorment, com l'esperit d'infantesa, la pobresa i l'enviliment del món modern.

fou l'encarregat d'editar pòstumament els seus escrits inèdits, ja li va aconsellar, en una carta de 1947, aquest gir de la seva obra:

J'espère que vous n'en serez pas choqué, j'ai voulu dire pourquoi je souhaite, avec beaucoup de vos amis connus et inconnus, que vous reveniez au roman. On comprendra, je pense, que ce n'est pas pour tenter de vous détourner de votre rôle dans le temps, mais au contraire parce que *je suis de plus en plus convaincu que par le roman vous pouvez jouer ce rôle de façon plus active et plus en profondeur* ... vous avez raison contre tout le monde dans le débat vital qui vous oppose presque seul à l'esprit de cet affreux siècle. Vous avez raison, je n'en doute pas, sur les points même où j'ai du mal, parfois, à vous suivre... Mais ce dont nous avons besoin et que personne, sinon vous, ne peut nous donner, c'est cette présence de l'âme courant les derniers risques, qui ne peut être vraiment communiquée que par vos personnages. Les deux Mouchette m'apprennent plus de choses, sur l'état de l'âme française, que les plus véhéments de vos articles. Et elles peuvent davantage pour la guérison de cette âme, pour la réveiller.⁸

Això no obstant, l'autor no li va fer cas, perquè creia que el testimoniatge patriòtic i cristià que podia donar en els seus escrits i conferències, expressió d'una consciència revoltada, mereixia el sacrifici de les a seva ficció.⁹ En resum, Bernanos, autor tardà, va desenvolupar la seva carrera novel·lística en només dotze anys (1926-1938), en què va escriure, a més, els seus dos llibres de combat més famosos: *La Grande Peur des bien-pensants* (1931) i *Les Grands Cimetières sous la lune* (1938). Empès per una vocació irresistible d'escriure per rescatar una part del món de la seva mediocritat: «Toute vocation est un appel – vocatus – et tout appel veut être transmis. Ceux que j'appelle ne sont évidemment pas nombreux. Ils ne changeront rien

⁸ Albert BÉGUIN. Bulletin de la société des amis de G. Bernanos, nº 47, París, pp.13-14. Citat per Max MILNER. *Georges Bernanos*, París, Desclée de Brouwer, París, 1967, p. 342. La cursiva és meva.

⁹ Georges BERNANOS. Citat en Paul GORDAN. *Mon vieil ami Bernanos*, París, Éditions du Cerf, 2002, p. 59.

aux affaires de ce monde. Mais c'est pour eux, c'est pour eux que je suis né »),¹⁰ la seva obra revela un home d'esperit aventurer i indomable, amb un extraordinària espiritualitat i un cor habitat per l'angoixa.

2. La infantesa obsessionada per la bona mort. Influències literàries.

Georges Bernanos (1888-1948) va néixer a París, fill d'un artesà benestant que tenia un taller de tapisseria i de mobles i era lector de *La Libre Parole*, el periòdic de l'extrema dreta dirigit per Édouard Drumont (1844-1917), que va preparar l'ambient “antidreyfusard”. El seu pare, posseïa, a més, una vella masia al petit poble de Fressin (Pas-de-Calais), en un país de grans boscos i pastures, un paisatge que el va impressionar tan vivament que bona part dels protagonistes de les seves novel·les no tan sols hi viuen sinó que li deuen la inspiració, atès que Bernanos busca, a través d'ells, recuperar el llenguatge oblidat de la infantesa, font de la seva espiritualitat:

Chemins du pays d'Artois, à l'extrême automne, fauves et odorants comme des bêtes, sentiers pourrissants sous la pluie de novembre, grandes chevauchées des nuages, rumeurs du ciel, eaux mortes... J'arrivais, je poussais la grille, j'approchais du feu mes bottes rougies par l'averse. L'aube venait bien avant que fussent rentrés dans le silence de l'âme, dans ses profonds repaires, les personnages fabuleux encore à peine formés, embryons sans nombres, Mouchette et Donissan, Cénabre, Chantal, et vous, vous seul de mes créatures dont j'ai cru parfois distinguer le visage, mais à qui je n'ai pas osé donner de nom – cher curé d'un Ambricourt imaginaire. Étiez-vous alors mes maîtres ? Aujourd'hui même l'êtes-vous ? Oh ! je sais bien ce qu'a de vain ce retour vers le passé. Certes, ma vie est déjà pleine de morts. Mais le plus mort des morts est le petit garçon que je fus. Et pourtant, l'heure venue, c'est lui qui reprendra sa place à la tête de ma vie, rassemblera mes pauvres années jusqu'à la dernière, et comme un jeune

¹⁰ Georges BERNANOS. « Préface », *Les Grands Cimetières sous la lune*, op.cit., p. 9.

chef ses vétérans, ralliant la troupe en désordre, entrera le premier dans la Maison du Père. Après tout, j'aurais le droit de parler en son nom. Mais justement, on ne parle pas au nom de l'enfance, il faudrait parler son langage. Et c'est ce langage oublié ; ce langage que je cherche de livre en livre, imbécile ! comme si un tel langage pouvait s'écrire, s'était jamais écrit. N'importe ! Il m'arrive parfois d'en retrouver quelque accent... et c'est cela qui vous fait prêter l'oreille, compagnons dispersés à travers le monde, qui par hasard ou par ennui avez ouvert un jour mes livres.¹¹

Aquesta fidelitat a « l'esprit d'enfance », ple de sorpresa, humilitat, confiança, desemparament, feblesa, innocència, pobresa i honor, ineludible en l'obra de Bernanos va sempre associada a una angoixa, igualment present, que neix d'un cristianisme sofreint, temptat per la desesperació davant la possible pèrdua de la fe, com a etapa necessària per retrobar l'esperança. En altres paraules, la por a la mort va dominar el pensament de l'autor des de la seva infantesa i l'obsessió de sacrificar una vida plàcida per tenir una mort feliç fou un element bàsic de la seva personalitat. Sobre aquesta qüestió, una carta malenconiosa dels 17 anys expressa la mateixa vivència que una confidència, feta als 60, quan Bernanos, pocs dies abans de morir, va dir al pare Pézeril que el retorn de les gràcies de la primera comunió, « dans son vrai cœur de petit garçon », li havia protegit contra la desesperació en cada prova de la seva vida.¹²

Depuis longtemps – à cause de ma jeunesse maladive et des précautions qu'on me faisait prendre – je crains la mort, et par malheur, peut-être mon ange gardien dirait par bonheur, j'y pense toujours. La plus petite indisposition me semble le prélude de cette dernière maladie, dont j'ai si peur. Et ce sont des mélancolies sans fin, contre lesquelles je n'avais pendant longtemps, et encore l'année dernière, qu'un remède :

¹¹ Georges BERNANOS. « Préface », *Les Grands Cimetières sous la lune*, op.cit., p. 10.

¹² Albert BÉGUIN. *Bernanos par lui-même*, op. cit., p. 31.

m'étourdir. Et je m'en acquittais comme je pouvais, vous l'avez vu. Quand j'étais tout petit encore, et que je pensais à ces choses, je me disais que la vie était longue, et qu'en la remplissant de toutes sortes d'aventures, de gloire, de renom, de puissance, on pouvait la rendre si heureuse que cela valait la peine d'un peu de souffrance, à la fin. C'étaient des rêves d'enfant, qui ne se peut imaginer « un grand homme » embêté. Mais j'ai bien changé d'avis. Au moment de ma première communion, la lumière a commencée de m'éclairer. Et je me suis dit que ce n'était pas surtout la vie qu'il fallait s'attacher à rendre heureuse, mais la mort qui est la clôture de tout...

...Ce que je veux dire, en me disant revenu aux idées de ma première communion, c'est que je reconnais plus que jamais que la vie, même avec la gloire qui est la plus belle chose humaine, est une chose vide et sans saveur quand on n'y mêle pas toujours, absolument, Dieu. D'où il m'apparaît logiquement que, pour être heureux, il faut vivre et mourir pour lui, aidant à ce que son règne arrive selon votre âge, selon votre position, vos moyens, votre fortune, vos goûts. Et ainsi je n'aurais plus peur de cette affreuse mort.¹³

Bernanos va fer els seus primers estudis a París, amb els jesuïtes del col·legi de Vaugirard, on va tenir de company el general de Gaulle, i fou un alumne entremaliat, mal educat i intolerable, poc adaptat a l'ambient i a la disciplina escolar. Això féu que els seus pares, després de dos intents fallits d'educar-lo en seminaris menors, el dugessin al Collège Sainte-Marie d'Aire-sur-la-Lys (Pas-de-Calais), on uns professors més humans, van aconseguir més o menys redreçar-lo. En tot cas, va sorprendre als seus professors per ser un lector precoç de Zola, Barbey d'Aurevilly, Hugo, Pascal, Hello i sobretot Balzac, al qual, més tard, va considerar el mestre de la seva adolescència. El geni d'aquest autor li va suscitar un entusiasme desmesurat, per certs aspectes visionaris, gairebé al·lucinants, que hi trobà dins les novel·les realistes de *La Comédie humaine*:

¹³ Georges BERNANOS. « Lettre à l'abbé Lagrange », 31 mai 1905, dans *George Bernanos. Essais et témoignages*, Paris, Éditions du Seuil, Collection des Cahiers du Rhône, 1949, pp. 18-19.

Balzac. Je l'ai lu à l'âge où les petites garçons dévorent les romans d'aventure.. Ah ? c'est toute une histoire. J'avais volé la clef de la bibliothèque paternelle. Depuis si longtemps je voyais à travers les vitres côté à côté, sur deux rangs égaux, ces livres inaccessibles ! Mon père les aimait tant ! Il les lisait tous, je crois bien, chaque année, il les relit encore... J'avais treize ans... Je revois notre veille maison familiale... Je revois la grande pièce aux quatre fenêtres drapées de vieux caramani aux belles couleurs. A droite et à gauche les arbres la serraient, la tenaient tout entière blottie au creux de leur ombre... Mon Dieu ! qu'elle était profonde, secrète, sûre, faite pour qu'on y subît le prestige du magicien de génie, du visionnaire assiège par le rêve auquel il a donné la vie et qui veut, qui exige de nous, avec une espèce de cruauté magnifique, que nous courions son risque, que nous partagions, malgré nous, l'angoisse du cauchemar lucide qui l'assaillait de toutes parts, sans seulement faire chanceler sa haute raison¹ Oui, je n'étais qu'un petit garçon, mais j'étais tout de même aux côtés de mon grand ami. Je tenais fidèlement sa main. J'entrais avec lui dans ce monde silencieux emporté d'un mouvement frénétique... Parfois, je n'en pouvais plus, je m'arrêtai bouleversé, je croyais étouffer, mourir. Et j'allais naïvement me regarder dans la glace, rassuré parce que je n'étais qu'un peu pâle, mais vivant... bien vivant¹ Ah, quel réveil !¹⁴

Tanmateix, l'escriptor més influent en Bernanos, va ser l'autor abans esmentat, Édouard Drumont, autor abans esmentat. D'aquest escriptor polèmic, antiburgès, antiigualitari i gran difusor de l'antisemitisme amb l'obra *La France juive* (1886), va manllevar el seu estil retòric de verb inflamat, però, sobretot, la seva idea central, que va adaptar a la societat del seu temps: el segrest de la Revolució francesa per part de la burgesia, la qual, amb la connivència d'una part del clergat, ha reemplaçat la propietat individual, conforme amb la doctrina de l'Església, per la propietat capitalista, que ja no té cap justificació cristiana. Els catòlics, per por i per càcul, han contribuït en

¹⁴ Georges BERNANOS. *Le Crémuscle des vieux*, París, Gallimard, 1953, pp. 63-64.

aquest procés de pèrdua de valors eterns i són, per tant, responsables de l'arribada d'una societat materialista i atea.

Drumont – et Bernanos sera infiniment sensible à cette analyse qui constituera l'ossature de la Grande Peur – démontre que les catholiques, à la fois par peur et par intérêt, ont lié leur sort à celui de la bourgeoisie matérialiste et antichrétienne. Ce faisant, face à une société dont l'ambition avouée était de se passer de Dieu, ils ont hâté leur déchéance et le déclin des valeurs éternelles dont ils étaient les dépositaires. Le constat est d'importance : c'est celui de la fin d'une civilisation. Un monde finit, explique Drumont, et arrive, pour le remplacer une société matérialiste, totalitaire et athée. La raison profonde pour laquelle, toute sa vie, Bernanos a vomi les bourgeois, les conservateurs et les « bien-pensants » (quelles qu'aient été, au demeurant, les convenances successives auxquelles cette « bonne pensée » s'est adaptée), ce n'est pas leurs principes, la monarchie, un temps, la tradition, les valeurs chrétiennes, c'est, au contraire, qu'ils ont passé leur existence, au XIXe et au XXe siècle, à les trahir.¹⁵

3. L'atracció per l'*Action française* i la crisi espiritual durant la Gran Guerra.

Imbuït de les idees tradicionalistes del seu pare, dotat d'un temperament apassionat, lector d'autors tan explosius com Hello i Drumont i cristianament angoixat per la mort, Bernanos va comprendre aviat que « la meilleur moyen d'arriver au mépris de la mort est l'offrande de la vie et de la mort ».¹⁶ No és estrany, doncs, que als 18 anys, en iniciar una etapa de dandisme provocador, admirés les idees de l'*Action française*, més radicals que les del Sillon, i defensés amb energia uns principis capaços de salvar França:

¹⁵ Robert COLONNA D'ISTRIA. *Bernanos. Le prophète et le poète*. París, France-Empire, 1998. pp. 31-32..

¹⁶ Georges BERNANOS. « Lettre a l'abbé Lagrange », 31 mai 1905, dins *George Bernanos. Essais et Témoignages, op. cit.*, p. 21.

Pour moi j'admire de tout mon cœur ces vaillants de l’Action Française, ces vrais fils de Gaule, avec du bons sens et de la foi, qui s’imposent gaillardement, qui se définissent sans phrases. Comme c'est clair ! Comme c'est à l'emporte-pièce ! On y croit ou on n'y croit pas, mais on les entend. Plaise à Dieu que l'on puisse en dire autant de vos petits employés du Sillon.

Je resterai dogmatique en diable, dégoûté des compromissions d'idées et des reculades de principes, absolument persuadé que le sort de la France, même au point de vue religieux, dépend d'une doctrine traditionnelle positive qui est, à tous le moins la seule accommodée au tempérament national et à la race, puisque c'est la race qui l'a faite.¹⁷

Així, en 1906, abans de traslladar-se a París per estudiar les llicenciatures de Dret i de Lletres, participa a l'Artois en manifestacions contra els lliures pensadors i els sacerdots que accepten el *Ralliement*, i, el desembre de 1908, s'inscriu en els Camelots du Roi, Dins aquesta organització juvenil de l'Action française, crea un grup anomenat « hommes de guerre », pel seu desig d'actuar fins a “l'últim sacrifici” contra tots els conformismes. Segons un dels seus membres: « A l'intérieur de notre groupe Bernanos était véritablement l'aîné, le mentor, par ses sarcasmes parfois violents il nous maintenait dans cette voie exempte de compromission que nous nous étions tracée ».¹⁸ Venda de *L'Action française*, assalts a seus rivals o baralles al Quarter Latin són algunes de les activitats del grup, entre les quals destaca la manifestació organitzada, el març de 1909, contra Thalamas, un professor de la Sorbonne, irreverent amb Joana d'Arc, la qual cosa ocasiona l'empresonament de Bernanos a la Santé. Tanmateix, la gesta principal dels « hommes de guerre » s'esdevé en 1912, quan, sense l'autorització de L'Action française, prenen un cop de mà

¹⁷ Georges BERNANOS. « Lettres à l'abbé Lagrange », 2 avril 1906 et 16 mai 1906. Citades per Jean de FABRÈGUES, *Bernanos tel qu'il était*, París, Mame, 1963, p. 38.

¹⁸ Ernest de MALIBRAN. « Souvenirs de Bernanos », dins *George Bernanos. Essais et Témoignages, op. cit.*, p. 261.

frustrat per apoderar-se de la flota en la rada de Lisboa, a fi de restablir el pretendent Miguel en el tron de Portugal..

El setembre de 1913, Léon Daudet (1867-1942), redactor en cap de *L'Action française*, ofereix a Bernanos la direcció del setmanari *L'Avant-Garde de Normandie* de Rouen, on, durant deu mesos, a banda d'exercir com a crític literari i de publicar tres novel·les curtes, inspirades en Barbey d'Aurevilly, duu a terme una tasca de propaganda política a favor de Charles Maurras (1868-1952). Els seus adversaris principals són Marc Sagnier (1873-1950), « Roi du Sillon », els directors dels altres diaris locals i, sobretot el filòsof radical i pacifista Alain (1868-1951), col·laborador del *Dépêche de Rouen*, al qual insulta greument a propòsit de la democratització de l'exèrcit francès.¹⁹ A Rouen, Bernanos coneix la presidenta regional de la branca femenina de l'*Action française*, Jeanne Talberc d'Arc, descendenta de la santa heroïna, amb qui es casarà el maig de 1917, durant la Gran Guerra, i tindran sis fills.

Mobilitzat des de l'agost de 1914 fins al 1919, combat quatre anys en l'exèrcit d'infanteria, llevat un breu període en què realitza vols d'entrenament. Tant les seves activitats bèl·liques –ferides en una cama, citació i condecoració amb una creu de guerra– com la seva actitud davant l'horror viscut ens són coneudes per les cartes adreçades a tres corresponents molt propers: la seva promesa, Dom Besse, monjo benedictí i capellà de L'*Action française*, i el seu amic J-M. Maître.²⁰ De fet, es podria afirmar que la Gran Guerra fou la base

¹⁹ Vegeu Georges VAURY « A *L'Avant-garde de Rouen* (1913-1814) », dins *George Bernanos. Essais et témoignages, op. cit.*, pp. 267-268.

²⁰ Dom Jean-Antoine-Martial Besse (1861-1920) fou amic i director espiritual de Bernanos de 1910 a 1920. Va tenir una relació molt estreta amb els escriptors catòlics del seu temps, als quals impressionava per la seva gran personalitat, franquesa i bon humor. Com a cap de novicis a l'abadia de Sant Martin-de-Ligugé, va tractar amb Paul Claudel en l'època en què va estar a punt de fer-se monjo i, també, amb J.K. Huysmans, amb qui va concebre el projecte fantasiós de fer renéixer l'art sagrat creant una comunitat d'escriptors i artistes a l'abadia de Saint-Wandrille. Company de Charles Maurras, va estar en primera línia en les discussions polítiques del seu temps defensant un realisme catòlic no nacionalista i fou, en certa mesura, responsable, de l'adhesió de Bernanos a les doctrines de L'*Action française*. Vegeu el Sébastien LAPAQUE. “Préface” de Sébastien LAPAQUE dins Paul GORDAN. *Mon vieil ami Bernanos, op. cit.*, pp. II-III.

de l'obra de Bernanos, el qual, davant el sofriment humà, causat per les atrocitats del front, va experimentar una profunda crisi espiritual que, en tres anys, va evolucionar des d'un estat d'ànim proper a la desesperació total (“J'ai décidé que mon épitaphe porterait seulement ces deux lignes. Ci-gît l'homme qui se battit et mourut pour sa satisfaction personnelle et pour faire enrager ceux qui ne se battent ni se meurent”),²¹ fins a l'acceptació cristiana del sofriment i la creença, apresa en la infantesa, que Déu rapta les ànimes amb «les armes à la main» i atorga la gràcia enmig de les dificultats:

Après quatre ans de solitude, la sensibilité n'en peut plus, tombe sur les genoux. L'angoisse est plénier et permanente. Il y a des jours affreux. Nous serions notés d'infamie pour l'éternité, si nous prétendions encore opposer nos faibles forces à la grâce foudroyante et impitoyable, qui multiplie ses coups, comme si le temps lui était mesuré. Il l'est. Dans ces jours décisifs, avant le jugement, la Miséricorde impatiente ne sollicite plus les âmes : elle les ravit, elle les prend, les armes à la main. A grands coups, le troupeau pitoyable est ramené aux pieds de la Croix.

Oublie mes péchés de littérature, l'ancienne dispersion de ma vie, son scandale. De toutes les canailles, d'ailleurs caressantes, que j'ai connues et aimées, tu es le seul, mon ami, dont j'espère parfois d'être compris. De ses dons, Dieu, ne nous a laissé que le sentiment profond de son absence, qui est sa marque prédestinée.²²

Durant la crisi espiritual de la Gran Guerra, Bernanos va descobrir Léon Bloy, el qual, des de llavors, fou, pel seu sentit sobrenatural del sofriment i de la pobresa, un company fiable contra la temptació de desesperar-se: «En quoi, suis-je plus révolté qu'hier, qu'en 1917, par exemple,

²¹ Georges BERNANOS. «Lettre à Maitre», septembre. 1915, dins *George Bernanos. Essais et Témoignages, op. cit.*, p. 30.

²² Georges BERNANOS. «Lettre à Maître», 17 sept. 1918, dins *George Bernanos. Essais et Témoignages, op. cit.*, pp..33-34.

lorsqu'ayant découvert le vieux Bloy au cours d'une convalescence à Vernon, je me roulais dans l'herbe au bord de la Seine, en pleurant de colère, littéralement ».²³ De fet, Bernanos, com va assenyalar el seu amic, l'escriptor Robert Vallery-Radot (1885-1970), no fou un gran lector: als trenta anys, a banda dels seus mestres Balzac, Drumont, Bloy, Barbey, Dostoievski i Conrad, només coneixia, entre els seus contemporanis, Péguy, Léon Daudet, Pirandello i Proust. Mai no va llegir per amor a la lectura ni per plaer, sinó per redescobrir el somni que vivia dins d'ell mateix.²⁴

4. Primers èxits. Defensa i acomiadament de Mauras. L'antisemitisme de Bernanos.

En tornar de la guerra, Bernanos esperava participar en la construcció d'un món “vertader” que, lluny dels greus errors comesos abans de 1914 i gràcies a l'acció redemptora del conflicte, fos una rèplica millorada de l'antic món cristià. Tanmateix, va experimentar un sentiment de càlera i d'humiliació en comprovar la indiferència amb què la rereguarda, àvida de plaer i ingrata davant els sacrificis dels combatents, imposava una pau complaent i covarda, com una pasta flonja i mal·leable:

Tandis que dans tous les pays du monde les membres de l'académie des Sciences morales se demandaient avec angoisse comment le vertueux et sensible Derrière s'arrangerait de nous, quelle barrière il opposerait à nos appétits – l'irruption dans la vie civile de

²³ Georges BERNANOS. « Lettre du 2 juillet 1934 », dins *Bulletin de la Société des Amis de G. Bernanos*, 2-3, p. 21.

²⁴ Robert VALLERY-RADOT. *Bulletin de la Société des Amis de G. Bernanos*, 1. pp. 9-10. Sobre el tema de la seva afeció a la lectura, vegeu R.-L. BRUCKBERGER. *Bernanos vivant*, París, Albin Michel, p.. 212. L'autor, monjo dominic, amic de Bernanos des de 1937 i capellà de la Resistència, assenyala la seva sorpresa en descobrir que l'autor no tenia cap biblioteca personal: “Quand j'ai commencé de fréquenter familièrement Bernanos, l'une des choses qui m'a le plus stupéfié est qu'il n'avait pas de bibliothèque. J'ai été plus déconcerté encore quand je me suis aperçu qu'il n'en voulait pas. Ce qu'il lisait ? Les livres que des auteurs, des éditeurs ou des journaux lui envoyoyaient : il y trouvait ce dont il avait besoin sur le moment ».

plusieurs millions de soudards enragés par trois ans de continence, oh ! ma chère – le Derrière, lui, finissait par se rendre compte que c'était nous, les lansquenets, les reîtres, qui allions le gêner dans ses plaisirs. Depuis quarante mois,...le Pays commençait à percevoir notre silence. Oh ! ce n'était pas un silence grandiose, épique, c'était plutôt le recueillement bien naturel à des gens qui ont pris l'habitude de « ne plus l'ouvrir », parce qu'on ne leur demande jamais leur avis. Mais il ne manquait pas non plus de majesté parce qu'il avait beaucoup servi, rempli sa tâche, servi de linceul à beaucoup de morts... Il était trop tard pour décommander la partouze, seulement nous la leur avons gâtée.²⁵

D'aquesta experiència bèl lica, va néixer *Sous le soleil de Satan* (1926): “je l'ai commencé peu de mois après l'armistice. Le visage du monde avait été féroce. Il devenait hideux. La détente universelle était un spectacle insurmontable. Traqué pendant cinq ans, la meute horrible enfin dépistée, l'animal humain rentré au gîte à bout de forces lâchait son ventre et évacuait l'eau fade de l'idéalisme puritain ».²⁶ Ara bé, en 1919, Bernanos era un home casat, amb una filla, i, sense recursos, les càrregues familiars el van obligar, a treballar d'inspector viatger d'una companyia d'asseurances; per això, la novel la inicial (« J'ai conscience d'avoir mis vingt ans à créer dans ma tête un monde imaginaire d'une singulière grandeur. J'ai hâte de le découvrir à ceux qui méritent de le connaître, et je sais que la réalisation m'égalerait au plus grand, si ... »)²⁷ fou escrita en cafès, hotels i vagons de tren, costum que mai no va abandonar. El llibre fou publicat el març de 1926 en la col·lecció de l'editorial Plon, « Roseau d'or », dirigida per Jacques Maritain (1883-1973), Henri Massis (1886-1970) i Stanislas Fumet (1896-1983), gràcies a una

²⁵ Georges BERNANOS. « La partouze » dins *Journal*, 1940, citat per Albert BÉGUIN. *Bernanos par lui-même*, París, Seuil, 1971, p. 109.

²⁶ Georges BERNANOS. « Entretien avec Frédéric Lefèvre » dins *Le Crémuscle des Vieux*, op. cit., p. 66.

²⁷ Georges BERNANOS. « Lettre à Robert Vallery-Radot », 1925, citat per Jean de FABREGUES, *Bernanos tel qu'il était*, París, Mame, 1963, p. 76.

elogiosa crítica de Léon Daudet, i tingué un èxit tan notable que va permetre a l'autor de 38 anys deixar una feina comercial que detestava.

La innovació principal de *Sous le soleil de Satan* és la introducció d'un tema metafísic en la novel·la francesa: el principi del Mal, encarnat per Satan, davant el qual la voluntat heroica del pare Donissan fracassa repetidament fins a la irrupció final de la gràcia. El suport que Bernanos va rebre en la promoció del llibre per part de l'*Action française* va acostar-lo novament al partit, i això li suposarà una dura prova, quan, en 1926, el cardenal Andrieu, arquebisbe de Bordeus i Pius XI condemnin la doctrina del partit, rebutjant, sobretot, el paganisme de Maurras, que orientava l'acció del moviment en un sentit anticristià. A l'inrevés de Maritain, que, després d'intentar un impossible redreçament religiós, va trencar amb l'*Action française* argumentant la primacia del que és espiritual, Bernanos va deixar-se dur pel cor i defensà Maurras, perquè creia que la condemna era un acte polític que suposava una victòria del modernisme i un retorn a l'esperit de compromís i dimissió que s'havia iniciat amb el *Ralliement*. Així, malgrat saber, com a catòlic, que a l'*Action française* li calia una renovació espiritual ja que «elle manque déplorablement de vie intérieure»,²⁸ va mantenir-se fidel a un moviment que s'avenia a la seva visió cristiana del món. Per tant, sense adherir-se mai al partit, hi va col·laborar fins al 21 de maig de 1932, quan, a causa del cas Coty, va separar-se de Maurras, amb una carta oberta en què mostrava alhora ira, amargura i pietat cristiana:²⁹

²⁸ George BERNANOS. *Bulletin de la Société des Amis de G. Bernanos*, 23, p.15.

²⁹ Les dificultes econòmiques de Bernanos van obligar-lo, a finals de 1931, a escriure a *Le Figaro*, propietat del industrial perfumista i magnat de la premsa, François Coty, amb la idea fantàstica de convertir-lo en un òrgan d'un cristianisme regenerat. Quan, poc després, *L'Action française* va iniciar una campanya política contra aquest empresari milionari, l'escriptor, amb la seva peculiar vehemència, va solidaritzar-se amb ell, la qual cosa va enfurismar Maurras, que li va contestar acusant-lo de desleialtat i trencant l'amistat. La resposta de Bernanos fou la carta d'acomiadament abans esmentada, publicada simultàniament per *L'Ami du Peuple* i *Le Figaro*.

Permettez-moi de reprendre à mon compte votre mot d'à Dieu. Évidemment il n'a pas tout à fait le même sens pour vous que pour moi. Mais l'honneur et le malheur de votre vie veulent que vous soyez aujourd'hui l'un des hommes plus chargés de responsabilités surnaturelles. En votre présence, quiconque vous a une fois compris parle de lui-même un langage à la mesure de cette vocation mystérieuse. Nous vous aurons tout donné, Maurras. Qu'il me soit permis de vous le rappeler après cette exécution sournoise qui réveille en moi le souvenir d'autres duretés, venues d'ailleurs. A Dieu, Maurras ! A la douce pitié de Dieu !³⁰.

Entre 1926 i 1935, Bernanos va escriure cinc novel·les, més elaborades però menys brillants que *Sous le soleil de Satan*, en què els conflictes prevalen sobre la coherència psicològica dels personatges o l'ordre lògic del discurs narratiu. Entre elles cal destacar *L'Imposture* (1927) i *La Joie* (1929). En la primera, l'autor oposa dos sacerdots: Cénabre, historiador mundà que, després de perdre la fe, viu hipòcritament, i Chevance, humil i lúcid, el qual, en la seva agonia, tracta de salvar l'ànima del seu antagonista. *La joie*, per contra, presenta la figura de Chantal, deixebla de Chevance, una noia il·luminada per la gràcia, envoltada de mentiders i mediocres, que poden ser rescatats per l'exemple i la mort violenta de la protagonista. En realitat, Bernanos va menysprear les tècniques narratives de l'art de la novel·la, i així, la qualitat literària se'n ressent, ja que sovint ha d'arrossegar els personatges perquè tinguin vida pròpia i no siguin només la veu estrafeta de l'autor. Tanmateix, crea, amb un llenguatge viu, un món sorprenent que reflecteix una espiritualitat que “ se rattache à tout ce qui, dans le christianisme, évoque le drame, la lutte, le pathétique de la condition humaine”.³¹

La primera de les obres polèmiques que Bernanos va escriure en el període abans esmentat és *La Grande Peur des bien-pensants* (1931), un assaig

³⁰ Georges BERNANOS. Citat a Max MILNER *Georges Bernanos*, París, Desclée de Brouwer, París, 1967, p. 170.

³¹ Luc ESTANG « La spiritualité bernanosienne et l'humanisme chrétien » dins *George Bernanos. Essais et Témoignages, op. cit.*, p. 151.

psicològic, social i polític, en què denuncia la manca de virtuts de la societat del seu temps, amb el pretext d'escriure una biografia de Drumont, a qui admira pel coratge amb què defensa idees extremes: « Messieurs, tout homme, décidé à mourir peut agir sur les événements. Derrière tous les événements, il y a un homme décidé à mourir ! ».³² Es tracta d'una crítica virulenta de la Tercera República i els seus polítics, que, amb la complaença d'uns burgesos benestants, fatxendes i covards, han organitzat la democràcia, anarquia de l'esperit, que acabarà ofegant econòmicament els seus còmplices:

Un Gambetta, un Constans, un Rouvier, qui se proclament devant l'électeur les fils légitimes de la Révolution, le sont en effet, mais au même titre que les marchands d'ex-voto de Lourdes, les héritiers de la Sainte Vierge. Pour ces joviaux entrepreneurs de politique, organiser la démocratie, c'est entretenir du fanatisme égalitaire ce qu'il en faut pour ne pas laisser s'éteindre la lutte des partis – cette révolution larvée, chronique, cette sorte de chaleur malsaine où les ministres poussent en une nuit comme les bambous à Ceylan. L'anarchie dans les esprits, l'ordre dans la rue. Trois millions de petits bourgeois rouges, sans Dieu ni maître, de cœur avec les plus abjects révoltés de l'histoire, baptisant volontiers Spartacus ou Marat la rare géniture échappée par miracle à leur fureur malthusienne, et pourtant citoyens dociles, contribuables ingénus, souscripteurs à tous les emprunts, tels enfin que je les voudrais voir sculptés dans le marbre, leur bonne face rondouillarde levée vers le ciel, y bravant du regard la foudre, mais attentifs à ne pas heurter de la jambe le seau de l'employé du fisc occupé à les traire – oh ! l'incomparable, la magnifique gageure ! Protégée par cette épaisse matelassure, la République peut gouverner, c'est-à-dire poursuivre le cycle de ses expériences démagogiques, au moins jusqu'à ce que la dure loi de l'argent ait rejeté au creuset, au cœur même du prolétariat – une classe moyenne appauvrie.³³

³² Georges BERNANOS. *La Grande Peur des bien-pensants*, París, Succession Bernanos, 1998, p. 153.

³³ Georges BERNANOS. *La Grande Peur des bien-pensants*, *op. cit.*, pp. 215-216.

Tanmateix, *La Grande Peur des bien-pensants* presenta el tret més negatiu de la personalitat de Bernanos : l'antisemitisme. A l'estela de Drumont, no tan sols associa els jueus amb les finances, els bancs i l'opressió del poder del diners sobre el poble, sinó que creu que aquesta situació d'abús social que practiquen prové d'uns defectes hereditaris de la raça i de la perversió de la seva mística en el món modern. Tot això, a més, és expressat amb un llenguatge que sobrepassa la tradició pamphletària de Barbey, de Bloy o de Péguy per instal·lar-se en l'insult groller, en l'ofensa obscena.³⁴ Més encara: segons Bernanos, la conspiració dels jueus no és només una qüestió històrica que ha comportat, a nivell nacional, uns resultats funestos, sinó que aquest poble continua essent una amenaça terrible per la humanitat, perquè el seu verí corromprà els inconscients nord-americans i els durà a una guerra contra Rússia.³⁵ I el maig de 1944, malgrat haver condemnat totalment la persecució nazi dels jueus en *Scandale de la vérité* (1939) i, més tard, l'Holocaust, Bernanos va escriure aquesta frase terrible sobre els antisemites: « Ce mot me fait de plus en plus horreur, Hitler l'a déshonoré à jamais ». ³⁶ En una data tan tardana, Bernanos encara creia que l'antisemitisme havia tingut, en el passat, una raó de ser, com ell mateix, tretze anys abans, havia escrit a propòsit de Drumont:

³⁴ Dès la moitié du XIXe siècle, aux premières places de l'Administration de la Banque, de la Magistrature des Chemins de fer ou des mines, partout enfin l'héritier du grand bourgeois, le polytechnicien à binocles, s'habitue à trouver ces bonshommes étranges qui parlent avec leurs mains comme des singes, traînent nonchalamment sur les colonnes de chiffres et les cotes un regard de biche en amour auquel pourtant rien n'échappe, si différents du papa bonnetier ou notaire et comme tombés d'une autre planète, avec leur poil noir, les traits ciselés par l'angoisse millénaire, le prurit sauvage d'une moelle usée depuis le règne de Salomon., prodiguée dans tous les lits de l'impudique Asie... Aux fils d'avares, élevés dans le mépris du passé, l'indifférence profonde de la tradition de leur propre race, les maîtres étrangers apportent une mystique nouvelle, admirablement accordée à celle du Progrès. Au moderne Messianisme futur. Dans ce paradis d'ingénieurs, nu et lisse comme un laboratoire, l'imagination juive était seule capable de faire jaillir ces fleurs monstrueuses, carnassières, sur lesquelles se roulait si comiquement le vieux Renan rose et dodu, toutes griffes dehors, avec un grognement de terreur et de plaisir, tel un gros chat ivre de valériane. Georges BERNANOS. *La Grande Peur des bien-pensants*, op. cit., pp. 346-347.

³⁵ Georges BERNANOS. *La Grande Peur des bien-pensants*, op. cit., p. 347.

³⁶ Georges BERNANOS. « Encore la question juive », text publicat en Le Chemin de la Croix-des-Ames i recollit en *La Grande Peur des bien-pensants*, op. cit., p. 397.

Où l'antisémitisme menait-il donc ? objectera-t-on. Sans doute il n'est pas aisé de le dire – car nous verrons qu'il est devenu lui-même, à la longue, la proie d'un certain nombre de niais ou de combinards. Mais ce que nous savons, c'est que la pensée de son créateur mène à une dictature de salut public, une dictature nationale, imprégnée des traditions de l'ancienne France et de notre vieux Droit public, un régime coutumier, populaire, en même temps qu'à un ordre chrétien. Charles Maurras ne s'y est jamais trompé : directement ou non, la pensée de Drumont mène au roi.³⁷

4. Exili voluntari a Mallorca: *Journal d'un curé i Les Grands Cimetières.*

A partir de 1930, en la vida de Bernanos s'acumulen les desgràcies: mort de la mare, malalties dels fills, crisis d'angoixa que li provoquen asma, canvis de domicili per motius familiars, dificultats per escriure davant la pàgina en blanc, manca de recursos econòmics en no obtenir cap èxit literari després de *La Joie* i soledat davant la pèrdua d'amics, com Maritain, per defensar l'Action française contra el Vaticà o, com Henri Massis (1886-1970), per trencar, més tard, amb aquest partit. Tanmateix, les coses van empitjarar encara més, després de l'accident de trànsit del 31 de juliol de 1933, que el va deixar invàlid per sempre.³⁸ Aquest conjunt de circumstàncies atziagues el van fer decidir a abandonar França, a principis d'octubre de 1934, quatre mesos després d'escriure: “Je partirai coûte que coûte. Coûte que coûte avant l'hiver, qui est là-bas l'été. Rater ce départ me retarderait d'un an. Voilà dix ans que j'aurais dû me rendre libre, sauver mon intelligence, mon cœur, mon oeuvre, ma vie, dont le travail opiniâtre des salauds finirait par ne faire qu'un pauvre

³⁷ Georges BERNANOS. *La Grande Peur des bien-pensants*, op. cit., p. 176.

³⁸ Aquest accident va esdevenir a Montbéliard, quan Bernanos tornava en moto d'Avallon, població de Suïssa, on un dels seus fills era pensionista, i fou atropellat en un xoc frontal pel cotxe d'un mestre jubilat, amb tanta mala sort que el parafang se li va encastar en la mateixa cama en què havia estat ferit durant la Gran Guerra. En la intervenció quirúrgica subseqüent li va quedar atrofiat el nervi ciàtic i Bernanos fou, des de llavors, un impedít que necessitava un o dos bastons per caminar, els quals, quan anava amb moto, els lligava amb una correja a la carcassa del vehicle.

petit tas de cendres".³⁹ Bernanos va escollir Mallorca, perquè "l'illa de la calma" era molt més barata que França i això permetia que la seva nombrosa família pogués viure amb un mínim de decència. Després d'instal·lar-se durant uns mesos a Sóller, va viure en un barri de Palma on residien molts estrangers, fins que, el març de 1937, va retornar a França.

En 1936, Bernanos va publicar *Journal d'un curé de campagne*, llibre que obtingué el gran premi de la novel·la de l'Acadèmia francesa i és considerat, per la majoria de crítics, el seu millor llibre de ficció. Certament, la narració en primera persona en forma de diari, pel fet d'impedir la intromissió de la veu externa d'un autor narrador en els sentiments íntims del personatge, resol les dificultats que tenia, en els llibres anteriors, per articular un discurs coherent amb les lleis de la novel·la, sense impedir que l'autor desenvolupi totes les seves idees cristianes a través del jove rector, protagonista de l'obra. No és estrany, doncs, el comentari de Bernanos: "Oui, j'aime ce livre. J'aime ce livre comme s'il n'était pas de moi. Je n'ai pas aimé les autres... S'il m'est présenté au jour du jugement, je n'oserai pas lui dire en face : « Je ne te connais pas », car je sais bien qu'il a une part de mon secret".⁴⁰ Una carta a Vallery-Radot permet conèixer la intuïció inicial de l'autor i les grans línies de l'obra:

J'ai résolu de faire le journal d'un jeune prêtre, à son entrée dans une paroisse. Il va chercher midi à quatorze heures, se démener comme quatre, faire des projets mirifiques, qui échoueront, naturellement, se laisser duper par des imbéciles, des vicieuses ou des salauds, et alors qu'il croira tout perdu, il aura servi le bon Dieu dans la mesure même où il croira l'avoir desservi. Sa naïveté aura eu raison de tout, et il mourra tranquillement d'un cancer.⁴¹

³⁹ Georges BERNANOS. *Bulletin de la Société des Amis de G. Bernanos*, 2-3, p.17.

⁴⁰ Georges BERNANOS. *Le Cahier*, novembre de 1936, citat per Albert BÉGUIN. *Bernanos par lui-même*, op. cit., p. 173.

⁴¹ Georges BERNANOS. « Lettre à Robert Vallery-Radot », 6 janvier 1934. Citat per Albert BÉGUIN. *Bernanos par lui-même*, op. cit., pp. 173-174.

Durant la seva estada a Mallorca, Bernanos va ser testimoni del desencadenament de la guerra civil espanyola i, malgrat les simpaties inicials per la Falange, va expressar la seva indignació per la massacre duta a terme per les forces franquistes mallorquines, després del fracàs de l'expedició de Bayo. D'aquesta vivència va néixer *Les Grands Cimetières sous la lune* (1938), que és, tal com l'ha definit Josep Massot, «un llibre d'un home de dreta, antidemòcrata, reialista i catòlic tradicional i practicant, adreçat a la gent de dreta del seu país, per posar-los en guàrdia contra possibles “revolucionaris” que vulguin imitar la “Croada” de Franco, beneïda per l'Església espanyola, i per exhortar-los a fi que reaccionin davant els perills del feixisme italià i del nazisme alemany, enemics de França i dels seus valors eterns».⁴² De fet, les dades històriques aportades són només un pretext perquè Bernanos, a banda de condemnar el bàndol franquista, exposi els seus grans temes –com l'honor, la infantesa i la pobresa–, polemitzi amb nombrosos escriptors i polítics de la Tercera República i sermonegi els catòlics francesos. Les seves “bèsties negres” són el bisbe de Mallorca, Josep Miralles, a qui responsabilitza de beneir la repressió; Paul Claudel, l'escriptor catòlic més destacat en l'adulació de la “Croada” del general Franco, i Charles Maurras, per la seva “política realista” que desemboca en la dimissió de França. En primer lloc, Bernanos no troba que sigui odiós el fet de recórrer a la violència per defensar una “guerra santa”:⁴³ el que li repugna és que la força esdevingui ella mateixa un fi, una religió en mans d'un poder totalitari que atempta contra l'honor, sense el qual el món perd la seva pròpria estima:

⁴² Josep MASSOT i MUNTANER. *Sobre Georges Bernanos i altres temes polèmics*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p.80.

⁴³ Maritain, per contra, creia que una Croada només tenia sentit en una època “sagrada” ja passada, però no en l’època “profana” en què vivim, atès que ha canviat la servitud del poder temporal al poder eclesiàstic i espiritual. Bernanos va rebutjar aquesta teoria, al·legant que aquesta distinció era una difamació de la cristiandat francesa medieval, perquè, per exemple, en el regnat de Sant Lluís el poder espiritual eclesiàstic mai no va contaminar el poder reial cristià. Vegeu R.-L. BRUCKBERGER, *Bernanos vivant*, *op. cit.*, pp. 98-99.

Le Monde a besoin d'honneur. C'est d'honneur que manque le Monde. Le Monde a perdu l'estime de soi {...} Or, aucun homme sensé n'aura jamais l'idée saugrenue d'apprendre les lois de l'honneur chez Nicolas Machiavel ou Lénine. L'honneur est un absolu. Qu'a-t-il de commun avec les docteurs du Relatif ? {...} Ce n'est pas l'usage de la force qui me paraît condamnable, mais sa mystique; la religion de la Force mise au service de l'État totalitaire, de la dictature du salut Public, considérée, non comme un moyen, mais comme un fin.⁴⁴

En segon terme, a l'autor li resulta escandalosa la implicació dels cristians en la repressió, Afirma que el terror hauria esgotat aviat la seva força “si la complicité plus ou moins avouée, ou même consciente, des prêtres et des fidèles n'avait finalement réussi à lui donner un caractère religieux”;⁴⁵ acusa els bisbes espanyols de signar la lletra col·lectiva de 1937 a favor del bàndol franquista, perquè llur intervenció ha comportat afusellaments indiscriminats.⁴⁶ I, amargament, expressa la decepció, tristesa, pietat i vergonya que li causen les actituds de la clerecia i dels militars –dues institucions que estima–, davant les execucions cruels de pobres innocents: “Il est dur de regarder s'avilir sous ses yeux ce qu'on est né pour aimer”.⁴⁷ Finalment, Bernanos vol aprofitar el mal exemple espanyol perquè els cristians francesos reaccionin i, assumint llurs responsabilitats enfront d'un futur desesperançador, retrobin, com santa Teresa de Lisieux, l'esperit d'infantesa:

Chrétiens qui m'écoutez, voilà le péril. Il est dangereux de succéder à une société qui s'est effondré dans un éclat de rire, parce que les morceaux Mêmes en seront inutilisables... Vous devrez reconstruire. Vous devrez tout reconstruire devant les enfants. Redevenez donc enfants. Ils ont trouvé le joint de l'armure, vous ne désarmerez leur

⁴⁴ Georges BERNANOS. *Les Grands Cimetières sous la lune*. París, Plon, 1938, p. 92. En endavant, *GC*, seguit de la pàgina.

⁴⁵ Georges BERNANOS. *GC*, p. 104.

⁴⁶ Georges BERNANOS. *GC*, pp. 158-159.

⁴⁷ Georges BERNANOS. *GC*, p. 122.

ironie qu'à force de simplicité, de franchise, d'audace... Vous ne le désarmerez qu'à force d'héroïsme... En parlant ainsi je ne crois pas trahir la pensée de sainte Thérèse de Lisieux. Je l'interprète seulement. J'essaie de l'utiliser humainement, au règlement des affaires de ce monde. Elle a Prêché l'esprit d'enfance.⁴⁸

A aquest l'esperit d'infantesa, que permet actuar heroicament i respondre amb simplicitat i audàcia, Bernanos, associa també el missatge de pobresa de sant Francesc (« Le salut est à votre portée. N'essayez pas d'y aller par quatre chemins il n'y a qu'un, c'est celui de la Pauvreté... Vous êtes morts si la Pauvreté vous maudit. N'attirez pas sur ce monde la malédiction de la Pauvreté. En avant ! »)⁴⁹ i l'honor, perquè « l'honneur est aussi une chose de l'enfance ».⁵⁰ En realitat, serà l'honor cristia, “fusió misteriosa de l'honor humà i de la caritat de Crist”,⁵¹ allò que de debò salvarà França, quan les seves classes dirigents, només preocupades per la defensa de l'ordre que garanteix llurs interessos, la lliurin al nazisme. Així, Bernanos, al final del llibre, adreça a Hitler unes paraules profètiques, en què identifica la Cristiandat amb una nova cavalleria que combatrà contra la barbàrie fins al martiri:

La guerre abjecte, la guerre impie par laquelle vous prétendez dominer le monde n'est déjà plus une guerre de guerriers. Elle avilira si profondément les consciences qu'au lieu d'être l'école d'héroïsme elle sera celle de la lâcheté. Oh ! bien sur, vous vous flattez d'obtenir de l'Église toutes les dispenses qu'il vous plaira. Détrompez-vous. Un jour ou l'autre, l'Église dira non à vos ingénieurs et à vos chimistes. Et vous verrez à son appel surgir de votre propre sol et du nôtre, de nos vieilles terres libres, de la renaissante chrétienté, une nouvelle chevalerie, celle que nous attendons, celle qui domptera la barbarie polytechnique

⁴⁸ Georges BERNANOS. *GC*, p. 227.

⁴⁹ Georges BERNANOS. *GC*, pp. 230-231.

⁵⁰ Georges BERNANOS. *GC*, p. 231.

⁵¹ Georges BERNANOS. *GC*, p. 301.

comme elle a dompté l'autre, et qui naîtra comme l'autre du sang versé à flots de martyrs.⁵²

Les Grandes Cimetières sous la lune es va publicar a París el maig de 1938 i va tenir un ressò immediat en la premsa europea, comparable amb el de l'escàndol polític de signe contrari, que, només dos anys abans, havia provocat André Gide en denunciar el sistema comunista en *Retour de l'URSS* (1936), després del seu viatge a Rússia. Tanmateix, aquest testimoniatge d'un escriptor de dretes i antidemòcrata, revoltat contra els crims dels feixistes mallorquins, fou tergiversat per totes les bandes: “I hom parlà de Bernanos com d'un trànsfuga de la “Croada” passat a les files de la democràcia. Hom en parlà també –des del punt de vista “nacional”– com d'un testimoni cec que no s'havia adonat de res del que l'envoltava i que només explicava mentides i calúmnies”.⁵³ A França, mentre la premsa no catòlica va assenyalar que aquesta vegada era un bon catòlic i, a més, monàrquic, el qui acusava Franco, *L'Action française*, diari de catòlics benpensants, considerà que l'autor era un renegat. Tanmateix, Bernanos va aconseguir les aclamacions de Mounier, a *Esprit*, i de Mauriac, a *Temps Présents...*

5. Brasil i Tunísia, terres d'esperança d'un escriptor angoixat

Setze mesos després del seu retorn de Mallorca, el 20 de juliol de 1938, Bernanos va abandonar França amb destinació a Sud-amèrica, perquè no se sentia a gust en un país sense honor ni energia (« Je ne voulais que cuver ma honte en quelque coin perdu de ces terres sans bornes »),⁵⁴ i necessitava novament trobar un habitatge gran i econòmic per viure confortablement amb

⁵² Georges BERNANOS. *GC*, p. 303.

⁵³ Josep MASSOT i MUNTANER. “Notes”, dins Georges BERNANOS. *Els grans cementiris sota la lluna*, *op. cit.*, p. 14.

⁵⁴ Georges BERNANOS. Lettre aux Anglais, Rio de Janeiro, Atlàntica, 1942, p. 12. Citat per Max MILNER. *Georges Bernanos*, *op. cit.*, p. 26.

“la tribu Bernanos”. Així, després d’una breu estança d’onze dies a Paraguai, va residir a Brasil durant set anys, fins que va retornar a França, cridat per de Gaulle. Durant el llarg viatge en vaixell, Bernanos va redescobrir Péguy, que serà, des de llavors, tant pels elogis a la infantesa i la pobresa com per les crítiques al món modern, un dels seus escriptors predilectes. Tanmateix, els separen temes tan importants com el sentiment de pertinença a la classe obrera, la simpatia pel poble jueu i la defensa de la democràcia republicana, trets fonamentals de l’escriptor d’Orléans.⁵⁵

De Brasil estant, la “política d’apaivagament” de Daladier davant Hitler en els acords de Munic i, més tard, la capitulació de Pétain van confirmar a Bernanos allò que ell havia intuït feia molts anys: els burgesos benpensants eren massa covards per salvar França. El sentiment patriòtic frustrat es mostra en *Scandale de la Vérité* (1939) i *Nous autres Français* (1939), en què reflexiona de nou sobre l’honor i la vocació de França a la llum de les veritats eternes, i les seves inquietuds polítiques es tradueixen, a partir del juny de 1940, en un suport incondicional al general de Gaulle, tant a la France libre, durant l’ocupació alemanya, com al RPF, en la postguerra, contra el comunisme i la democràcia cristiana. És una posició que va defensar en una gran quantitat d’articles, discursos i conferències, recollits dins *Lettre aux Anglais* (1942), *Le Chemin de la Croix-des-Âmes* (1945) i *Français, si vous saviez* (1961, pòstum). En aquests textos, Bernanos insisteix en la dimissió de les elits burgeses i en la urgència de refer un món inspirat en el cristianisme, tasca reservada a la

⁵⁵ Péguy va escriure pàgines senceres als *Cahiers de la Quinzaine*, que no permeten cap mena de dubte sobre aquestes qüestions. Per exemple, l’afirmació contundent, destacada en cursiva pel mateix autor, en què relaciona la República amb el cristianisme: « Le mouvement de *dérépublicanisation* de la France est profondément le même mouvement que le mouvement de *déchristianisation*. C'est ensemble un même, un seul mouvement profond de *démystification* ». Vegeu *Notre jeunesse*, op. cit., p. 102. Sobre la relació entre els dos escriptors, em sembla encertada la reflexió del monjo benedictí Paul Gordan, amic de Bernanos a Brasil : « Par sa vocation et par sa qualité spirituelle, Bernanos est proche de Léon Bloy, qu'il n'aimait pas mais à qui il ressemblait, et de Charles Péguy, qu'il aimait affectueusement mais à qui il ne ressemblait pas ». Paul GORDAN. *Mon vieil ami Bernanos*, op. cit, p. 52.

joventut francesa, que esdevé l'última esperança per superar el fracàs de la generació més mediocre de la història:

La France tient bon. Je suis ici pour vous dire que la France tiendra bon. Si je vous le dis, c'est que je le pense, car vous savez bien que je ne vous ai jamais menti. Les générations actuelles sont les plus médiocres que la France ait jamais connues, mais chaque jour qui passe les décime, l'heure viendra où elles rempliront les cimetières, et je me demande si elles seront seulement capables d'engraïsser, mortes, une terre qu'elles n'ont pas su défendre, vivantes. La France doit tenir bon jusque-là.⁵⁶

En realitat, després del seu retorn a França, Bernanos va experimentar la mateixa frustració que havia sofert després de la Gran Guerra. L'autor, cridat per de Gaulle i rebut com un combatent de la France libre, va dilapidar en poc temps el seu prestigi, atacant amb virulència, en articles i conferències de 1946-1947, tant la gent de dretes com la d'esquerres i, en particular, els intel·lectuals catòlics demòcrates: Mauriac, per exemple, fou qualificat de “l'auteur torturé de tant de livres où le désespoir charnel suinte à chaque page, comme une eau boueuse aux mirs d'un souterrain”.⁵⁷ Així, davant la incomprendió general, a principis de 1947 va instal·lar-se a Tunísia, on, durant l'hivern de 1947-1948, va escriure una obra per a la pantalla, *Dialogue des carmélites* (1949, pòstum), inspirada en un fet històric novel·lat per Gertrud von Le Fort en *Die Letze am Schaffot* (1933), que Bernanos va aprofitar per retrobar els seus temes: la por, l'angoixa, la mort i la idea de la comunió dels

⁵⁶ Georges BERNANOS « Préface définitive au Chemin de la Croix-des-Âmes ». Citat per André ROUSSEAU. « Démission de la France », dins *George Bernanos. Essais et Témoignages, op. cit.*, pp. 336-337.

⁵⁷ Georges BERNANOS. *La Liberté pour quoi faire ?*, París, Gallimard, 1953. pp. 130-132. Citat per Hans-Urs von BALTHASAR. *Le chrétien Bernanos*, París, Parole et Silence, 2004, p. 225. Onze anys després de la seva mort, Mauriac va disculpar els insults de Bernanos apel·lant a la seva dimensió espiritual: « Les invectives les plus sanglantes de Bernanos demeurent liées à une nappe souterraine de charité qui a baigné et embrasé toute sa vie. Aussi faut-il nous garder de les isoler, de les séparés de ce secret contexte ; lui-même d'ailleurs ne l'a jamais fait ». (*Mémoires intérieurs*, París, Flammarion, 1959, p. 294).

sants en la vida i en la mort. Emmalaltit greument el mateix dia en què va finalitzar l'obra, i, traslladat urgentment a França per intentar una operació desesperada, va morir, el 5 de juliol de 1948, a causa d'un càncer de fetge, a l'hospital americà de Neuilly. Només André Malraux (1901-1976), entre els escriptors consagrats, va assistir al seu enterrament.

6. Comunió dels sants i sofriment vicari.

Una lectura atenta de la ficció de Bernanos revela que, en sintonia amb la personalitat de l'autor, l'ambient espiritual que aconsegueix crear és inseparable de la por que experimenten els seus personatges, des dels caràcters mediocres i benpensants que senten tan profundament el tedi i el buit de llurs vides que poden arribar a la bogeria o al suïcidi, fins als protagonistes: Donissan (*Sous le soleil de Satan*), Chantal (*La Joie*) o el rector d'Ambricourt (*Journal d'un curé de campagne*), entre d'altres, la santedat dels quals passa pel temor de perdre la fe i la temptació de la desesperació. No hi ha terme mitjà entre santedat i mediocritat: “Il était réservé au monde moderne de produire en grande série, après dix-neuf siècles de christianisme et quelque dix mille ans d'histoire, ce sous-produit : le médiocre satisfait{...}. Nul n'avait encore aussi fortement que Bernanos lié la médiocrité au satanisme, montré dans la médiocrité une sorte de découverte triomphante de Satan, plus forte que toutes ses diableries antérieures, une véritable révolution technique dans l'histoire du Mal”.⁵⁸ Per a Bernanos, entre el Bé i el Mal cap compromís no és possible.

D'altra banda, atès que l'expressió de la realitat sobrenatural té, en les seves novel·les, una primacia absoluta sobre el desenvolupament de la trama o la descripció psicològica o moral dels personatges, l'interès principal dels seus

⁵⁸ Emmanuel MOUNIER. «Un surnaturalisme historique», dins *George Bernanos. Essais et Témoignages, op. cit.*, pp. 115-116..

llibres rau en conèixer si serà Déu o Satanàs el qui guanyarà la partida en el combat espiritual establert en cadascun dels seus personatges. En altres paraules: en saber quina és la seva situació respecte a la salvació individual i – en el cas dels protagonistes heroics– col lectiva, gràcies a l'acció misteriosa de la comunió dels sants, do extraordinari de la fe que sorprèn, admira i enveja l'agnòstic que pronuncia el llarg discurs de *Les Grands Cimetières sous la lune*:

On dirait que ce grand dogme de la Communion des Saints, dont la majesté nous étonne, ne vous apporte qu'une prérogative de plus, parmi beaucoup d'autres. Celui de la réversibilité des mérites n'en est-il pas le complément ? Nous ne répondons, nous, que de nos actes ou de leurs conséquences matérielles. La solidarité qui vous lie aux autres hommes est d'une espèce bien supérieure. Il me semble que ce don de la foi qui vous est départi, loin de vous émanciper vous lie à eux par des liens plus étroits que ceux du sang et de la race... Vous êtes le sel de la terre. Lorsque le monde s'affadit, à qui voulez-vous que je m'en prenne ?⁵⁹

Aquest dogma de l'Església Catòlica és tractat de manera completament ortodoxa per Bernanos i va adquirint, a mesura que augmenta la decepció i la soledat de l'autor en relació a la societat francesa, tal vegada com a una compensació espiritual d'aquests fracassos, més importància i valor en la seva ficció. És la presència caritativa dels protagonistes sants allò que aconsegueix trencar l'aïllament dels qui viuen en la mentida: “Au plan de la conscience, dans l'univers de Bernanos, les êtres vivent fermés les uns aux autres par toutes les illusions de l'idée claire, s'effrayant les uns les autres par le carnaval de leurs mensonges. Mais ils communiquent toutes les portes ouvertes dans

⁵⁹ Georges BERNANOS. *Les Grands Cimetières sous la lune*, op. cit., p. 220.

l'invisible, noués, dénoués, enrichis, désolés, suivant des volontés qu'ils ne connaissent pas, dont on ne peut même dire qu'ils méritent".⁶⁰

Així, el corrent de solidaritat espiritual que s'estableix entre els personatges bernanosians explica la freqüència amb què apareixen sacerdots que són personatges centrals de les novel·les: Donissan, Menou-Segrails, Cénabre, Chevance o els rectors de Torcy, d'Ambricourt i de Fenouille, que, independentment de les grans diferències personals, tenen en comú un tret essencial: la clarividència espiritual que els permet conèixer profundament les ànimes: "Le prêtre selon Bernanos est d'abord doué d'une extraordinaire lucidité, non pas constante et universelle, mais qui brusquement lui est donnée et lui découvre jusqu'au fond l'état intérieur des âmes".⁶¹ La qualitat esmentada comporta sovint –llevat dels capellans mediocres o impostors– no tan sols estimar les ànimes i sofrir per elles, d'acord amb la pietat cristiana, sinó fer d'aquesta comunicació espiritual un fonament de la santedat. Més clarament: les ànimes són la causa principal del sofriment dels sacerdots "a la Bernanos". I aquest dolor, més enllà de la intensa angoixa espiritual i de la pèrdua de la pau interior, es manifesta també físicament, atès que, directament o indirecta, ocasiona patiments extrems, com, per exemple, l'angina de pit mortal de l'angoixat pare Donissan o el càncer d'estòmac que provoca la mort del jove rector d'Ambricourt. De fet, l'agonia final dels sants d'aquest autor és una agonia abandonada, que suposa un despullament exterior i un desconsol interior humanament lamentables, perquè, per a l'autor, el desemparament és un senyal de la gràcia, i la mort és « conciliatrice et réconciliatrice parce qu'elle est toujours l'image de la mort sur la Croix ».⁶²

⁶⁰ Emmanuel MOUNIER. « Un surnaturalisme historique », dins *George Bernanos. Essais et Témoignages*, *op. cit.*, p. 104.

⁶¹ Albert BÉGUIN. « Le témoin de la Sainte Agonie », dins *George Bernanos. Essais et Témoignages*, *op. cit.*, p. 70.

⁶² Albert BÉGUIN. « TSA », dins *George Bernanos. Essais et Témoignages*, *op. cit.*, p. 143.

7. L'angoixa profunda del pare Donissan per la salvació de les ànimes en *Sous le soleil de Satan* (1926).

Aquesta novel la inicial de Bernanos, com s'ha indicat abans, expressa, la sensació de frustració de l'autor per la irresponsabilitat espiritual de la societat francesa després de la Gran Guerra, la qual és reflectida sobretot en la història tràgica de Germaine Malorthy, àlias Mouchette. Ella és una noia intrèpida de poble, que, després de quedar embarassada del marquès de Cadignan, l'assassina en adonar-se que la seva covardia moral li impedeix afrontar aquesta situació. Lluny de penedir-se'n, es complau orgullosament en el mal comès en què hi troba una estranya alegria, ja que se sent alliberada de la rutina quotidiana. Tanmateix, cada vagada més s'enfonsa sense possibilitat de sortir-se'n ella sola: « ma lamentable héroïne s'enfonçait peu à peu dans un mensonge mille fois plus féroce et plus strict qu'aucune discipline,. Autour de la misérable enfant révoltée, aucune route ouverte, aucune issue. Nul terme possible à cet élan frénétique vers une délivrance illusoire que la mort ou le néant ».⁶³

Al rescat de Mouchette, com a contrapunt indispensable per evitar la damnació d'aquesta noia esgarriada, apareix el pare Donissan, figura senzilla i austera, inspirada en el cura d'Ars, sant Jean-Marie Vianney (1786-1859), vist des de la perspectiva lúgubre de l'autor. Donissan, que esdevindrà un futur confessor de multituds com a “sant de Lumbres”, és un heroi que lliura als altres la pau que ell no coneixerà mai, d'acord amb una confessió que fa al seu preceptor: « – Dieu m'a inspiré cette pensée qu'il me marquait ainsi ma vocation, que je devrais poursuivre Satan dans les âmes, et que j'y compromettrais infailliblement mon repos, mon honneur sacerdotal et mon

⁶³ Georges BERNANOS: “Satan et nous”. *Le Crémuscle des Vieux*, Gallimard, 1956, p. 57. Citat per Max MILNER. *Georges Bernanos*, op. cit., p. 78.

salut même »⁶⁴. Certament, la seva lluita amb Satanàs, representada en l'encontre que té amb Ell, en una nit de vent fred per un camí estret i desert de Campagne a Etaples, sigui somni o realitat, és un dels passatges més brillants de tota la narrativa de Bernanos.⁶⁵

Quan, després d'aquest encontre esgarrifós, Donissan troba Mouchette, psiquiàtricament recuperada d'unes crisis d'histeria que han provocat l'infantament d'un nadó mort, i la noia, amb una rialla malvada que “plus haut qu'aucune voix humaine criait vers lui la douleur sans espérance, dont elle était consumée”,⁶⁶ el desafia iradament, el jove sacerdot veu lúcidament dins la seva ànima i sent una pietat violenta davant aquesta primera presa que vol arrencar a Satanàs. Tanmateix, les seves paraules i pregàries només aconsegueixen que Mouchette s'adoni de l'engany immens de la vida miserabile que duu i fugi corrents per arribar a casa dels pares, on s'obre el coll amb una navalla. Angoixat per l'ànima de la moribunda, Donissan actua ràpidament, i els fets posteriors són descrits en una carta del bisbe a un canonge en què li comunica l'ingrés del “dissortat vicari” a la Trapa, fins a la seva guarició:

Le témoignage de Mlle Malorthy, les confidences faites en pleine démence, ou dans la période de pré-agonie, n'eussent pas suffi sans doute à compromettre, dans la personne de M. Donissan, la dignité de notre ministère. Mais sa présence au chevet de la mourante, en dépit de la protestation formelle de M. Malorthy, ne devait être conduite en aucun cas tolérée par M. le doyen de Campagne. J'accorde que ce qui a suivi ne pouvait être prévu d'un homme sensé. Le désir de cette jeune

⁶⁴ Georges BERNANOS. *Sous le soleil de Satan*, París, Plon, 2008, p. 180.

⁶⁵ Aquesta escena està inspirada en la de *l'Ensorcelée* (1854) de Barbey d'Aurevilly, en què Maître Thomas sent a la nit unes veus humanes aterradores en la landa deserta de Lessay. Heus aquí la crítica de Greene “This is surely one of the great scenes in literature, the scenes which suddenly enlarge the whole scope of fiction and like new discoveries in science alter the future and correct the past. Never again will it be possible to write off the infantile devils of *Doctor Faustus* with fire-crackers and conjuring tricks. They are more understandable now, masks of the horse-dealer who made his own kind Host with childish malice out of a pebble, “*Un jeu d'enfants*”, he called it in a proud mockery, for infantility, if the inferno exists at all, must surely be a mark of that Hell which is the home of the eternally undeveloped”. Graham GREENE. “Bernanos, the beginner”, *Collected Essays*, Harmondsworth, Penguin Books, 1970, p. 99.

⁶⁶ Georges BERNANOS. *Sous le soleil de Satan*, op. cit., p. 149.

personne, manifesté publiquement, d'être conduite au pied de l'église pour y expirer, ne devait pas être pris en considération. Outre que le père et le médecin traitant s'opposaient à une telle imprudence, ce qu'on sait du passé et de l'indifférence religieuse de Mlle Malorthy autorisait à croire que, déjà soignée jadis pour troubles mentaux, l'approche de la mort bouleversait sa faible raison. Que dire de l'altercation qui a suivi ! Des étranges paroles prononcées par le malheureux vicaire ! Que dire surtout du véritable rapt commis par lui, lorsque, arrachant la malade aux mains paternelles, il l'a portée tout ensanglantée et moribonde à l'église, heureusement voisine ! De tels excès sont d'un autre âge, et ne se qualifient point.⁶⁷

Després del seu retir forçat, Donissan és anomenat rector de Lumbres, un petit poble llunyà, on, malgrat la fama de santedat, la preocupació obsessiva per les ànimes dels seus feligresos, el continu combat contra el Maligne i les temptacions de desesperació, segueixen estan presents en la seva vida. Una última i dura prova li està preparada, quan, corprès per la mort del fill del notari del poble veí, intenta inútilment, entre la caritat i l'orgull, el miracle de ressuscitar-lo; això provoca un escàndol davant un rector científic però cristianament mediocre i un metge racionalista, que junt amb un il·lustre acadèmic ancià són els personatges benpensants de la novel·la.⁶⁸ El dubte sobre si aquesta decisió extraordinària ha estat inspirada per Déu o Satanàs el trasbalsa extremament, es creu vençut per aquest últim i, esmaperdit, retorna a la seva parròquia, on mor dins el seu confessionari d'una crisi cardíaca sense els consols de l'esperança, després d'una pregària final, plany suprem en què mostra encara la voluntat de sofrir per destruir el mal del món:

⁶⁷ Georges BERNANOS. *Sous le soleil de Satan*, op. cit., p. 188.

⁶⁸ Aquest intel·lectual, anomenat Antoine Saint-Martin, és un personatge escèptic, que, en pelegrinatge a Lumbres per documentar-se sobre la vida –suposadament plàcida– del sant, descobrirà el seu cadàver dins l'església parroquial. És un caràcter que representa Anatole France (1844-1924), escriptor lliure pensador d'espirit volterià, defensor del relativisme moral, que obtingué el premi Nobel en 1921. Bernanos segueix, així, el costum iniciat per Léon Bloy en *Le Désespéré* (1886), que consisteix en bescantar dins les seves novel·les, amb noms falsos, els escriptors que són enemics personals de l'autor.

Seigneur, il n'est pas vrai que nous vous ayons maudit ; qu'il périsse plutôt, ce menteur, ce faux témoin, votre rival dérisoire ! Il nous a tout pris, nous laisse tout nus, et met dans notre bouche une parole impie. Mais la souffrance nous reste, qui est notre part commune avec vous, le signe de notre élection, héritée de nos pères, plus active que le feu chaste, incorruptible... C'est par son cri de douleur que s'exprime la race humaine, la plainte arrachée à ses flancs par un effort démesuré. L'univers, que le péché nous a ôté, nous le reprendrons pouce par pouce, nous vous le rendrons tel que nous le reçumes, dans son ordre et sa sainteté, au premier matin des jours... Toute belle vie, Seigneur, témoigne pour vous ; mais le témoignage du saint est comme arraché par le fer.⁶⁹

8. El sofriment lluminós de Chantal, que revela la mentida en *La Joie* (1929).

Chaque famille a ses petits secrets : nous en savons quelque chose, nous ! Le rassurant, c'est que tous ces secrets se ressemblent. On passe de l'un à l'autre, comme dans les petits jardins qui entourent les maisons de brique des cités ouvrières : on doit regarder le numéro. Un excellent homme tourmenté de scrupules, une vieille dame avare et gâteuse, une jeune fille exaltée, sentimentale, des amis plus sûrs... Mon Dieu ! la domesticité est encore, grâce à toi, ce que je trouve de plus cocasse ici. Et encore ! à Paris, il n'en paraîtrait rien...⁷⁰

Aquest és el comentari del savi La Pérouse sobre els qui viuen en un castell normand i, aparentment, té tota la raó. Això no obstant, en aquest entorn familiar tan vulgar i anodí, Bernanos, amb el seu profund sentit del misteri i de la realitat sobrenatural, construeix *La Joie*, una novel·la exquisida, que és un murmur suggeridor d'emocions complexes.

⁶⁹ *Sous le soleil de Satan*, op. cit., pp. 283-284.

⁷⁰ *La Joie*, París, Plon, 1964, p. 157.

La protagonista del llibre és Chantal, una jove de disset anys, bella, senzilla i profundament religiosa, que, davant l'agonia molt abandonada i nua del seu director espiritual, el pare Chevance, descrita en *L'Imposture* (1927), li ha lliurat la seva alegria ingènua perquè trobi la pau, i ha rebut, a canvi, la joia misteriosa d'una caritat abundosa que transforma la seva vida espiritual sense que apareguin signes visibles.⁷¹ Tanmateix, Chantal, amb aquesta gràcia divina, experimenta una tristesa sobrenatural en reconèixer el poder de la mentida en l'estret univers familiar que l'envolta: primerament, el pare, M. de Clergerie, historiador mediocre obsessionat per l'ambició acadèmica, tossut, hipocondríac i catòlic liberal avergonyit; en segon lloc, l'àvia, una anciana mig boja, tancada en l'orgull i en el secret d'haver estat enemiga aferrissada de la mare de Chantal, morta quan ella era un infant; finalment, un servei domèstic, que, llevat la cuinera, és hipòcrita i cruel, dominat per Fiodor, el xofer rus, eteròman i místic, talment un personatge de Dostoievski. Cal afegir a aquesta relació de caràcters de “décence suspecte”,⁷² dos hostes impostors: el metge La Pérouse, abans esmentat, psicoanalista il·lustre que no creu en la ciència que exhibeix davant de Clergerie, i el pare Cénabre, que ha confessat a Chevance que ha perdut la fe i vol saber si aquest, en la seva agonia, ha revelat a Chantal el secret curosament guardat.

Al llarg de la novel·la, la protagonista, que ha après de Chevance que “on ne paie jamais trop cher la grâce de passer inaperçu”,⁷³ emprèn, amb dolçor, paciència i coratge, la tasca esgotadora de deslliurar tots aquests personatges del mal que els ofega en llur vida egoista, desproveïda d'honor i d'amor; però, en les relacions que estableix amb cadascun d'ells, la seva senzillesa lluminosa els estranya i, incapços de comprendre la transparència de Chantal, busquen el misteri que amaga. Tanmateix, a poc a poc,

⁷¹ Georges BERNANOS. *La Joie*, op. cit., p. 43.

⁷² Georges BERNANOS. *La Joie*, op. cit., p. 44.

⁷³ Georges BERNANOS. *La Joie*, op. cit., p. 36.

aconsegueix avenços notables entre aquests éssers mediocres, de la salvació dels quals, d'acord amb la interdependència de la comunió dels sants, se sent responsable davant Déu: l'avia bandeja l'odi que l'emmurallava en la bogeria i La Pérouse accepta el no-res que s'amaga sota la comèdia de la seva saviesa. No sabia, això no obstant, que “l'invisible filet se refermait sur la belle proie”⁷⁴ i que ben aviat l'arribaria el martiri. Una mort que no agafa desprevinguda a Chantal, perquè el seu guia, el pare Chevance l'havia preparant per a la immolació, seguint l'exemple de Crist:

Quand vous vous croirez perdue, disait le vieux Chevance, c'est que votre petite tâche sera bien près de sa fin. Alors, ne cherchez pas à comprendre, ne vous mettez en peine, restez seulement bien tranquille. Même la prière est parfois une ruse innocente, un moyen comme un autre de fuir, d'échapper – au moins de gagner du temps. Notre-Seigneur a prié sur la croix, et il a aussi crié, pleuré, râlé, grincé de dents, comme font les moribonds. Mais il y a quelque chose de plus précieux : la minute, la longue minute de silence après quoi tout fut consommé.⁷⁵

Així, una nit en què el seu pare se'n va a reunir-se amb una dona jove amb la qual vol casar-se perquè això convé als seus interessos professionals, Fiodor, ebri d'èter, assassina Chantal en la seva cambra colpejant-la salvatgement, culminant així el seu sofriment i la seva humiliació. Al mateix temps, el pare Cénabre, desposseït del control de la seva consciència per un misteriós doll de llum, surt de les seves estances i, acompanyat de la cuinera, la qual sospitava un tràgic esdeveniment, descobreix la víctima i el seu botxí que s'ha suïcidat, després del crim, amb un revòlver. Davant el cos de Chantal, el fins llavors incrèdul sacerdot comença un Parenostre, cau de bocons i embogeix irreversiblement.

⁷⁴ *La Joie*, op. cit., p. 132.

⁷⁵ *La Joie*, op. cit., p. 182.

9. El fracàs de l'esperit d'infantesa del rector d'Ambricourt en *Journal d'un curé de campagne* (1936).

El rector d'Ambricourt, com ha estat indicat anteriorment, és el personatge més estimat per Bernanos i suposa un gir significatiu en la narrativa sacerdotal de l'autor, macerat als anys 30 pel seguit de desgràcies abans esmentades. En efecte, aquest capellà rural no és, com Donissan, un atleta de Déu que s'enfronta cara a cara amb Satanàs, ni, com Chantal, un ésser heroic que es troba aïllat en un entorn familiar, tancat i hostil; ell és un jove innocent i inexpert, amb molt poca traça natural, però prou valent per emprendre la tasca feixuga de millorar la pobra salut espiritual d'uns feligresos, per als quals, com diu el sagristà: « Un curé est comme un notaire. Il est là en cas de besoin. Faudrait pas tracasser personne ».⁷⁶ El seu tarannà i el seu destí són exposats, amb encert i previsió notables, pel rector de Torcy, un sacerdot responsable, exigent i realista, que de tant en tant li aconsella. El rector d'Ambricourt anota això en el seu diari :

Alors, il est passé une chose très surprenante. Il a poussé une chaise tout contre moi, il est assis, m'a pris les mains dans les siennes sans quitter mon regard du sien, ses yeux magnifiques pleins de larmes, et pourtant plus impérieux que jamais, des yeux qui rendraient la mort toute facile, toute simple:

— « Je te traite de va-nu-pieds, m'a-t-il dit, mais je t'estime. Prends le mot pour ce qu'il vaut, c'est un grand mot. A mon sens, le bon Dieu t'a appelé, pas de doute. Physiquement, on te prendrait plutôt de la graine de moine, n'importe ! Si tu n'as pas beaucoup d'épaules, tu as du cœur, tu mérites de servir dans l'infanterie. Mais souviens-toi de ce que je te dis : « Ne te laisse pas évacuer. Si tu descends une fois à l'infirmerie, tu n'en sortiras plus. On ne t'a pas construit pour la guerre d'usure. Marche à fond et arrange-toi pour finir tranquillement un jour dans la fosse sans avoir débouclé ton sac. »

⁷⁶ *Journal d'un curé de campagne*, París, Plon, 2010, p. 216.

Je sais bien que je ne mérite pas sa confiance mais dès qu'elle m'est donnée, il me semble aussi que ne le décevrai pas. C'est là toute la force des faibles, des enfants, la mienne ».⁷⁷

La senzillesa evangèlica, la pobresa en què viu i l'esperit d'infantesa pertorben bona part de la gent del poble, que se'n defensen com si fossin un foc que crema, i el jove rector va de fracàs en fracàs: els infants del catecisme no li fan cas o es burlen d'ell, com la seva millor alumna, Séraphita (“vous avez de très beaux yeux”);⁷⁸ Louise, la institutriu del castell, amant del comte, li escriu una carta anònima en què li demana que se'n vagi; Chantal, la filla del comte, l'assetja i l'odia quan ell, endevinant la seva intenció de suïcidar-se en revenja per l'actitud del pare, li arrabassa la carta que ha escrit; tot el poble li diu borratxo, perquè l'han vist beure vi i descobreixen que és fill de pagesos alcohòlics; l'única persona amb què ha iniciat una certa amistat, el metge d'Ambricourt, home ateu i actiu contra la pobresa i la injustícia, se suïcida; i el comte li fa la vida impossible.

L'episodi central de la novel·la s'esdevé quan, en el curs d'una llarga conversa amb la comtessa, el jove rector descobreix l'odi immens que, sota l'aparença externa de bona cristiana, amaga la senyora del castell, que viu en un estat d'extrema desesperació perquè no ha perdonat a Déu la mort del seu fill quan era un nen. La compassió sincera del capellà, que no cessa de recordar-li la magnitud de l'amor diví i la necessitat d'estimar per no convertir la vida en un infern, li toca el cor i accepta la pau que el jove rector li dóna, una pau que ell mateix no té. Com diu un crític de l'obra de Bernanos, la substitució mística que opera el canvi en l'ànima de la comtessa és evident:

Comme son maître Jésus-Christ il délivre du péché en prenant sur lui la souffrance du péché, et la comtesse est moins sensible sans

⁷⁷ *Journal d'un curé de campagne*, op. cit., pp. 86-87.

⁷⁸ *Journal d'un curé de campagne*, op. cit., p. 55.

doute à ses arguments ou à ses intuitions divinatrices qu'au spectacle d'un être transpercé par ses fautes, comme le Rédempteur auquel elle se refuse. C'est le visage livide du prêtre qui la force à écouter ses paroles et à essayer de la convaincre au moment où elle s'apprête à le congédier. C'est à cause de l'unique larme qui coule providentiellement sur la joue du jeune homme qu'elle commence à entrevoir dans quel abîme elle se débat. Et finalement, si elle se rend à lui – à lui seul, précise-t-elle – c'est parce qu'une sorte d'équilibre ou de substitution mystique s'opère (que les psychanalystes appelleront peut-être transfert) entre l'enfant dont la perte provoquait sa révolte et l'enfant qui lui rend l'espérance.⁷⁹

Ara bé, atès que en l'obra de Bernanos no hi ha cap victòria sobrenatural que no es pagui amb sofriments particulars, abans o després,⁸⁰ la mort sobtada de la comtessa aquesta mateixa nit a causa d'una crisi cardíaca fa augmentar les desventures del rector d'Ambricourt, que escriu: “Peut-être Dieu a-t-il voulu mettre sur mes épaules le fardeau dont il venait de délivrer sa créature épuisée”.⁸¹ D'una banda, el comte l'accusa de ser la causa voluntària, o almenys inconscient, de la mort de la seva esposa i demana al bisbe que l'expulsi del poble; de l'altra, Chantal, que ha vist com ell havia dut la pau a la seva mare, l'odia encara més i vol conèixer quin és el seu secret per consolar les ànimes. El jove sacerdot anota en el seu diari que ha experimentat una dura prova i confessa que “la tentation m'est venue de... (*La phrase reste inachevée. Il manque quelques lignes au début de la page suivante*)... qu'il faut savoir rompre à tout prix”.⁸² A més, poc després, té esputs de sang i decideix visitar-se a Lille, però, abans d'anar-se'n, encara té prou coratge per respondre al desafiament de Chantal quan li diu que ho desitja tot, el mal i el bé: l'anima a seguir endavant perquè “il faudra que la muraille cède un jour, et toutes les brèches ouvrent

⁷⁹ MAX MILNER. *Georges Bernanos*, op.cit., pp. 228-229.

⁸⁰ Hans-Urs von BALTHASAR. *Le chrétien Bernanos*, op. cit., p. 408.

⁸¹ Georges BERNANOS. *Journal d'un curé de campagne*, op. cit., p. 218.

⁸² *Journal d'un curé de campagne*, op. cit., p. 219.

sur le ciel”, i condiciona la seva pròpia salvació a la d’ella: “Je réponds de vous, lui dis-je sans réfléchir, âme pour âme”.⁸³

El rector d’Ambricourt no retornarà de Lille. El metge li pronostica un càncer d’estòmac i mor sense rebre l’extremunció en la mísera cambra d’un antic company que ha penjat els hàbits, compartint així, a imitació de la mort de Crist, el destí que caracteritza l’agonia dels herois i les heroïnes de Bernanos, “une destinée de souffrance et d’échec temporel allant souvent jusqu’à la dérision”.⁸⁴ En una carta adreçada al rector de Torcy, l’excappellà, hoste inesperat de l’heroi de la novel la, narra així els seus últims moments:

Le prêtre se faisant toujours attendre, j’ai cru devoir exprimer à mon infortuné camarade le regret que j’avais d’un retard qui risquait de le priver des consolations que l’Eglise réserve aux moribonds. Il n’a pas paru m’entendre. Mais quelques instants plus tard, sa main s’est posée sur la mienne, tandis que son regard me faisait nettement signe d’approcher mon oreille de sa bouche. Il a prononcé alors distinctement, bien qu’avec une extrême lenteur, ces mots que je suis sûr de rapporter très exactement. « Qu’est-ce que cela fait ? Tout est grâce ».

Je crois qu’il est mort presque aussitôt.⁸⁵

10. La por de Blanche de la Force vençuda per la substitució mística en *Dialogues des Carmélites* (1949, pòstum).

Dialogues des Carmélites és un guió pensat per al cinema que Bernanos va escriure els últims mesos abans de la seva mort. S’inspira, com la novel la de Gertrud von le Fort que havia llegit anteriorment, en els fets històrics narrats

⁸³ *Journal d’un curé de campagne*, op. cit., p. 270.

⁸⁴ ALBERT BÉGIN. *Bernanos par lui-même*, op. cit., p. 71. « La sainteté n'est pas sublime » diu el rector de Torcy, criticant els personatges de Claudel, especialment Sygne, l’heroïna de *L’Otage*, que, com ha estat indicat en el capítol 7, falta a la seva paraula de matrimoni pers salvar el Papa. Georges BERNANOS. *Journal d’un curé de campagne*, op. cit., p. 223.

⁸⁵ *Journal d’un curé de campagne*, op. cit., p. 313.

en la *Rélation* de la mare Marie de l'Incarnation sobre el martiri, durant el Terror, de les monges carmelites de Compiègne, les quals, pel juliol de 1794, foren sentenciades a mort i guillotinades.⁸⁶ Fou publicat uns anys després de la seva mort, i, després de nombroses representacions d'una versió teatral que mai no ha estat publicada, l'amic que li havia proposat el tema, el pare Brukberger, dominic i excapellà de la Resistència, fou el responsable, junt amb Philippe Agostini, de dur aquest guió a la pantalla (1960).

L'argument és senzill: Blanche de la Force, una jove de la noblesa, ingressa al Carmel de Compiègne per evitar una vida social que l'aterra, i la vella priora, Mme de Croissy, que descobreix de seguida la seva gran por, ofereix a Déu la seva pròpia mort, a canvi que Blanche no es faci enrere quan calgui morir per la fe. Poc després, mor sorprendentment revoltada i és substituïda per Mme Lidoine, que encomana la protecció de la novícia a la sots-priora, la mare Marie de l'Incarnation, una monja que desitja ardurosament el martiri. Quan es desencadena el Terror, la nova priora, conscient de la feblesa de Blanche, no vol que la comunitat pronunciï el “vot de martiri”, que prohibeix l'ús de mitjans legítims d'evitar el turment en cas de persecució, però, en ser cridada a París pels seus superiors, totes les monges, guiades per la mare Marie de l'Incarnation, el pronuncien. Mentre el convent és devastat i les monges exclaustrades, Blanche fuig covardament a París, però en saber que totes les altres religioses han estat condemnades a mort, retorna a Compiègne i és l'última carmelita que puja al cadafal per ser guillotinada. Tanmateix, la sots-priora, que ha anat a buscar-la per protegir-la de les atrocitats que hi ha a la capital, es lliura a contracor del martiri.

⁸⁶ La mare Marie de L'Incarnation, autora de la *Rélation*, era una monja carmelita de Compiègne, que es trobava a París per qüestions d'ordre personal quan les seves germanes de religió foren arrestades. Visqué amagada fins al 1823, any en què ingressà al Carmel de Sens, pagant dispesa, i morí el 1836. Ella i Sor Contance, primera de les monges guillotinades el 17 de juliol de 1794, són els únics personatges no totalment imaginaris de l'obra. Vegeu Robert SPEAIGHT, “Introducció” a Georges BERNANOS. *Diàlegs de carmelites*, Barcelona, Edicions 62, 1964, pp. 5-9, trad, Gabriel Bas.

Ara bé, si la trama és simple, les relacions espirituals, basades en l'expiació substitutiva que Bernanos indica o suggereix principalment entre diverses monges i Blanche, són complexes, talment que "les *Dialogues des Carmélites* jouent une fugue si admirablement construite que ses entrelacements échappent en partie à l'analyse du plus habile contrapuntiste et que cette complication même met parfaitement en lumière les jeux de miroirs indéfinies de la solidarité rédemptrice".⁸⁷ En realitat, hi ha un corrent de gràcia que circula dins la comunitat entre l'abnegació i l'ànsia de martiri de les monges més fortes i el pànic de les més febles, perquè "chez la plus pauvre fille du Carmel, l'honneur parle plus haut que la crainte"⁸⁸ i "Dans la bataille c'est aux plus braves que revient l'honneur de porter l'étandard. Il semble que Dieu ait voulu remettre le nôtre entre les mains de la plus faible et peut-être de la plus misérable".⁸⁹

Primerament, la jove, la ingènu i lúcida Sor Constance de Saint-Denis intueix des del començament de l'obra que hi ha una correspondència mística entre ella i Blanche de la Force. Té la impressió que totes dues moriran plegades el mateix dia i que això afavorirà l'acceptació serena de la mort de la seva companya:

CONSTANCE: Hé bien... J'ai compris que Dieu me ferait la grâce de ne pas laisser vieillir, et que nous mourrions ensemble, le même jour – où et comment, par exemple, ça je l'ignorais, et dans ce moment je l'ignore toujours... C'est ce qu'on appelle un pressentiment, rien davantage... Il faut que je vous voie maintenant si fâchée contre moi pour attacher de l'importance à...à...

⁸⁷ Hans-Urs von BALTHASAR. *Le chrétien Bernanos*, op. cit., p. 413.

⁸⁸ Georges BERNANOS. *Dialogues des Carmélites*, París, Seuil, 1949, 3,X, p. 97.

⁸⁹ *Dialogues des Carmélites*, op. cit., 3, XVI, p. 107.

BLANCHE : A une idée folle et stupide ! N'avez-vous pas honte de croire que votre vie puisse racheter la vie de qui ce soit ?... Vous êtes orgueilleuse comme un démon... Vous... Vous... Je vous défens...⁹⁰

En segon lloc, hi ha el sacrifici de l'aristocràtica mare Marie de l'Incarnation, única supervivent dels assassinats de la comunitat, quan desitjava de tot cor la immolació i, malgrat tenir Blanche sota la seva vigilància maternal, sentia un cert menyspreu davant la por a morir de la seva protegida. Ella comprèn l'alt preu que ha pagat per la salvació de la heroïna de l'obra, quan, veient-se exclosa del martiri, llança un crit patètic: “Je suis déshonorée!”.⁹¹

Però és sobretot la mort imprevisiblement desesperada de la primera priora l'esdeveniment que fa comprendre millor la misteriosa substitució en virtut de la qual, en comunió amb l'agonia de Crist, Blanche, en l'últim moment la seva vida, supera una covardia deshonrosa i troba la fermesa necessària per acceptar voluntàriament el martiri. Sor Constance s'adona ràpidament d'aquest intercanvi místic, que sosté el missatge de l'obra: gràcies al misteri de la comunió dels sants, la mort individual té una dimensió solidària, fins al punt que morim els uns pels altres i no ens salvarem mai sols:

CONSTANCE : Pensez à la mort de notre chère Mère, Sœur Blanche ! Qui aurait pu croire qu'elle aurait tant de peine à mourir, qu'elle saurait si mal mourir ! On dirait qu'au moment de la lui donner, le bon Dieu s'est trompé de mort, comme au vestiaire on vous donne un habit pour un autre. Oui, ça devait être la mort d'un autre, une mort pas à la mesure de notre Prieure, une mort trop petite pour elle, elle ne pouvait seulement pas réussir à enfiler les manches...

⁹⁰ *Dialogues des Carmélites*, op. cit., 2, VI, pp. 46-47.

⁹¹ *Dialogues des Carmélites*, op. cit., 5, XVI, p. 185.

BLANCHE : La mort d'une autre, qu'est que ça peut bien vouloir dire, Sœur Constance ?

CONSTANCE : ce veut dire que cette autre, lorsque viendra l'heure de la mort, s'étonnera d'y entrer si facilement, et de s'y sentir confortable... Peut-être même qu'elle en tirera gloire : « Voyez comme je suis à l'aise là-dedans, comme ce vêtement fait de beaux plis... »

Silence.

On ne meurt pas chacun pour soi, mais les uns pour les autres, ou même les uns à la place des autres, qui sait ?

*Silence.*⁹²

⁹² *Dialogues des Carmélites*, op. cit., 3, I, pp. 65-66.

